

A jóra való ifjúság kertecskéjét prédáló herékről

Egy iskolai konfliktus Valerian Mader versében

MOLNÁR Dávid

Tokaj-Hegyalja Egyetem, Speculum Kutatócsoport, tudományos főmunkatárs
ORCID: 0000-0002-3825-2030

**Fruit-devouring drones in the garden of virtuous youth.
A school conflict in Valerian MADER's poem**

Abstract | This paper is an investigation that seeks to reconstruct a teacher-student conflict based on a poem by Valerian MADER (1558–1605?). The conflict erupted between an assistant teacher in Trenčín and his students around 1581. The poem can be read as an apologia and a poetic judicial speech in which MADER enumerates his grievances against his students, the “fruit-devouring drones.” Exploring the possible origins of the conflict provides insight not only into MADER's pedagogical principles but also into the “Organizational and operational regulations” of the elementary school in Trenčín. The poem is found in the author's only known book, published in 1588. MADER conceived his book as a poetic formulary titled *A little book of students' poetic exercises; Published for beginners of the art of poetry, to provide examples on how to compose, develop, love, and preserve them.*

Keywords | Neo-Latin poetry, occasional poetry, history of education, school-book, school conflict

Jelen tanulmány egy nyomozás, amely Valerian Mader (1558–1605?)¹ egyik verse alapján próbálja meg rekonstruálni azt a tanár-diák konfliktust, amely a trencségi segédtanító és tanítványai között robbant ki valamikor 1581 második felében (esetleg 1582 legelején). A 77 disztichonnyi verset egy költői „törvényszéki beszédként” is olvashatjuk, amelyben Mader meglehetősen indulatokkal olvassa sérelmeit a tanítványok fejére, akiket – többek között – „gyümölcspusztító heréknek” nevezett. Nem tudjuk, mi lehetett a viszály pontos oka, csak találgatni tudunk. A konfliktus lehetséges okainak feltárása nemcsak Mader pedagógiai elveibe, hanem a trencségi iskola „szervezeti és működési szabályzatába” is enged némi bepillantást.

A költemény a szerző egyetlen ismert könyvében olvasható, amelyet 1588-ban adott ki Mantskovit Bálint nyomdájában Galgócon.² A könyv címe: *A tanulók költészeti gyakorlatainak könyvecskéje a versírás művészetének újoncai számára lett kiadva, hogy példát vehessenek arról, hogyan kell azokat elkészíteni, fejleszteni, megszeretni és megőrizni.*³ Mader a könyvét poétikai formuláriumnak, mintagyűjteménynek szánta. A könyvecske tanító jellegét mutatja az is, hogy Mader a margón macskakörmek segítségével hívta fel a figyelmet azokra a fontos sorokra, szakaszokra, amelyek valamilyen klasszikus, bibliai, vagy kortárs utalást, reminiscenciát tartalmaznak (lásd az 1. ábrát).

A könyvet két fő részre osztotta. Az első rész, amely a könyv főcíme alá sorolható, Mader 77 saját versét és peritextusként 12 neki címzett verset tartalmaz. A második részben *Libellus adoptivus cím alatt 27 neki címzett verset és négy levelet gyűjtött össze.*⁴ A trencségi tanítványokhoz szóló vers az eredeti nyomtatvány 60–64. oldalán olvasható *Ad studiosos Trenczinienses, discipulos suos* címen. A verset és fordítását a tanulmány végén közlöm az eredeti és modern kiadáshoz képest kisebb központozásbeli módosításokkal és jegyzetekkel.

A vers nagyjából öt tematikus részre osztható:

- 1 Életének összefoglalását lásd: Miloslav OKÁL, „Život a dielo Valeriána Mádera”, *Literárnomúzejný letopis* 20 (1986): 144–176; CSEPREGI Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM): Proszopográfiai rész I, A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610) I/2: M–R* (Budapest: MEDiT, 2015), 7; MOLNÁR Dávid, „Valerian Mader igavonó ökröcskéje: a *Libellus exercitiorum poeseos scholasticorum*”, in Valerian MADER, *Libellus exercitiorum poeseos scholasticorum* (1588), szerk. MOLNÁR Dávid, 7–60 (Budapest–Sárospatak: L’Harmattan Kiadó–Tokaj–Hegyalja Egyetem, 2024), 9–15.
- 2 BORSA Gedeon, „XVI. századi magyarországi nyomtatványok a bécsi Nationalbibliothekban”, *Magyar Könyvszemle* 80 (1964): 162–166, 164–165.
- 3 Valerian MADER, *Libellus exercitiorum poeseos scholasticorum, propter tyrones artis versificatoriae, ut quomodo ea comparanda, promovenda, amanda, et conservanda sit, exemplum capiant, in lucem editus* (Galgóc: Typis Valentini Mantskovit, 1588), RMNy 611. A könyv egyetlen ismert példányát Bécsben az Österreichische Nationalbibliothek őrzi (*35.X.164). Ez a példány a trencségi iskola tanárának és rektorának, Hieremias Sartoriusnak a tulajdonában volt, amelyet a bejegyzés szerint egy – ma már kibetűzhetetlen – orvosnak adott ajándékba (MADER, *Libellus...*, 2024, 427). A könyv szerkezetének és a benne foglalt verseknek az összefoglalása: MOLNÁR, *Valerian Mader igavonó...*, 15–55.
- 4 Ezt a formai megoldást bizonyára Georg Sabinustól leste el, akinek a vesszorait többször felhasználta és idézte. Georg SABINUS Brandeburgensis, *Poemata* (Leipzig: Ernst Vögelin, 1563), Z4^r.

VALERIA. MADER.

71

Tristia perpeſſus glacialis frigora brumæ,
Hæc adeo puero ſors truculenta fuit.
Aſt tu fortè volens puero ſuccurrere **I**eſu
Largiter ipſius membra relictæ iuua.
O Puer Emanuel pueri tu dirige pennam,
 Per cunas qui vult laudibus ire tuas.
 Namq; dies agitur, celfi qua Rector olympi
 Exiſtens, caſta virgine natus homo es.
Quæ, mihi cum linguis ſi plurima guttura dentur,
 Laudabo numeris, num tua facta ſatis?
 Non, ſi Pſalmographi tribuatur copia lingua,
 Angelico vel ſim præditus eloquio,
 Qui ſine principio, cui non eſt terminus ullus,
 Hunc elegis breuibus prendere poſſe putas?
 Tu prius, immenſi fieret quàm machina mundi,
 Cum Patre, cum ſacro flamine Nate manes,
 Acterni **V**erbum tu diceris eſſe parentis,
 Quo capiunt vitam cuncta creata ſuam,
 Indiuiſus ut eſt Solis cum corpore fulgor,
 Sic tu naturam cum Genitore geris,
 Immenſam veluti perfundit lumine terram,

1. ábra: Macskakörmök Mader könyvének margóján

1. Kiegész? (1–14. sor).
2. Szabadság (15–24. sor)
3. Vádolás (25–49. sor)
4. Apológia (50–120. sor)
5. Ígéret (121–154. sor)

Az elemzésnél nem sorról sorra haladok, hanem a fent említett témakörök szerint igyekszem szétszálazni a költemény szerkezetét (az érthetőség kedvéért mindig megadom a sorok számát és sokszor a latin szövegrészeket is idézem).

Prológus (1–24. sor)

A vers eleje egy költői bevezető, amely szinte elandalítja a gyanútlan olvasót. A fenti egyes és kettes pontot foglalná magában, amelyben Mader a munkahelyi kiegészéről és az emiatt előírányzott szabadságáról ír. Azt sugallja, hogy kicsit már belefáradt a tanításba, kiégett; szüksége lenne egy kis pihenőre. Habár első olvasásra mindez hihetőnek hangzik, annyit azért tudunk az életéről, hogy szavait ne vegyük túl komolyan. Pláne egy év iskolai munka után! A költészet retorikája – lekaparva a helyi bulváreseményre

száradt provincialitás sarát – kellően mesebelivé varázsolja az úgy-ahogy rekonstruálható hétköznapi történetet. Idézem a költőt (1–12. sor): „Ahogy a jó íj is megtörik (*frangitur*) a folytonos felhúzástól és semmit sem lehet majd akképp használni, amilyen volt, úgy a jó tehetség is elomlik és beszűkül (*artum fit*), ha azt hiszi, a tanulásban semmilyen mértéket (*nullum modum*) nem kell tartani. Az énekesnek is bereked (*raucescit*) a torka a sok énekléstől, és nem tud olyan hangon zengeni, ahogy korábban. És aki sosem akarja kímélni dolgos kezeit, az a munkával tönkre is teszi azokat. Így az éneklés művészetétől elfáradva, a szokásos munkától – szavainkkal tanítsuk akár a tudatlanokat, dicsőítsük akár Istent – mi is inkább teljesen vissza fogunk vonulni, míg hangszereink (*organa*) újult erőre nem kapnak (*capiant vires novas*). Miközben a komoly műzsákat és iskolánk ragyogó hajlékait is kedvem támad hátrahagyni.”

Mader azonban nemcsak az iskolát, de még Trencsént is elhagyja! Azt írja, hogy átugrik meglátogatni a „vörös hegy” mögötti szomszédos város (*urbs vicina post montem rubrum*) iskolaigazgatóját.⁵ De mivel nem épp derék ember az, aki a gazdaság dolgaiban magára hagyja otthonát, amikor elutazik, így aztán ő is, mielőtt ezt megtenné, elvégzi az otthoni teendőket. (15–24. sor.) Ez a restanciája lenne végül a vers további része, amellyel a névtelenül vádaskodó trencsényi diákoknak kíván – saját valós vagy vélt igazát védve – megválaszolni.⁶

A vizsály

De miért hagyta el Mader a trencsényi iskolát? A vers szövegéből miféle konfliktus fejthető fel, amely a segédtanító és a diákok között robbant ki, és amely feltehetően az állásába került? Ezt a fent megadott hármas és négyes részekből próbálom meg rekonstruálni. A 29–36. sorból valami olyasmi derül ki, hogy Mader nem engedett el diákokat az iskolából. Elképzelhető, hogy ezeknek az ismeretlen diákoknak valami nyo-

5 Nem tudom pontosan, mire gondol Mader a „*mons ruber*” kifejezéssel. Lengyelországban a szlovák határon a Tátrában van egy Vörös-hegyek (Czerwone Wierchy, Červené vrchy) nevű hegycsoport, de az Trencsénhez képest biztos, hogy nem a szomszédban található, és Mader lengyel kapcsolatairól nem tudunk. Trencséntől nagyjából 90 kilométerre délre található a híres Thurzó–Fugger–Pálffy Vöröskő várkastély (Červený Kameň), és Trencséntől 30 kilométerre északra Vöröskő falu (Červený Kameň, Rothenstein vagy Rothenstein) – Gyulai Évának köszönöm a tippet. Azonban, ha a „*post*” szót komolyan vesszük, akkor nem találunk ezen települések körül olyan helyet, ahol Mader ismert kapcsolati hálójából bárkit felfedezhetnénk. De az is lehet, hogy Martinus Malobichenust látogatta meg Magyarbródon (Uherský Brod, Csehország), aki pont 1582-ig rektor a városban, és ismerünk is egy neki címzett költeményt, amelyben Mader papírt kér az iskolaigazgatótól (MADER, *Libellus...*, 2024, 53, 349–350, 425). Ebben az esetben a Brno melletti Červený kopec jöhet szóba. A probléma itt is az, hogy ez a „vörös hegy” még Magyarbródtól számítva is 90 kilométerre található, valamint a „*post*” prepozíció szintén nehezen értelmezhető Trencsén felől nézve.

6 Itt érdemes megjegyezni azt is, hogy tanári állását Mader nagyjából egy évig töltötte be a szülővárosában 1581 februárja és 1582 februárja között. És habár nem tudjuk, vajon önszántából távozott-e, vagy elküldték, de ismert életútja alapján valószínűbb, hogy elbocsátották, hiszen egy trencsényi tanítói és lelkesítő állás anyagilag és presztízsből is előnyösebb lehetett, mint az utána következő beckói (Beckov, Szlovákia) papi hivatala.

más okuk volt az eltávozásra, azonban ezt nem mondták el Madernek, aki így nem ismervén az indokot (lehet például egy családtag halála vagy egyéb családi ok), nem adott engedélyt.

Mader mintha azzal vádolna meg némelyeket, hogy engedély nélkül kiszökdösnek, de ahelyett, hogy – miként mondják – hazamennének, végül mindenféle szutykos (*turpes*) kocszmákban kötnek ki. Valószínűleg nem egyetlen ilyen esetről volt szó. Arra is célozgat, hogy ne a háta mögött beszéljenek ezekről, hanem álljanak a színe elé, és úgy mondják el, mik a szándékaik (27–28. sor). Mader a verssel ezeket a diákokat szólította meg: „ezeken a verssorokon és dalokon keresztül emlékeztetjük az ifjakat, hogy bármelyikük álljon csak elem szemtől szembe.” (25–26. sor.) Szinte süt a felháborodás a szavaiából, amikor arról a szóbeszédről ír, miszerint sokakról azt lehet hallani, hogy el akarnak távozni. De hogy hova? Arról fogalma sincs. Sokan haza akarnak menni, de neki ezekről egy szót sem szólt senki (29–32. sor). Ha viszont elhatározták magukat ezek a tanulók, akkor ezt – saját érdekükben is! – mindenképp jelenteniük kell Madernek. Erre pedig hivatali erejénél fogva utasítja őket, amelyet tanár (*praeceptor*) hagyott jóvá,⁷ vagyis ezt nem ő találta ki önkényesen. Ezek szerint az eltávozások jóváhagyását egy tanártól vagy segédtanítótól kellett kérelmezni, Mader pedig nem engedheti meg, hogy ez alól a szabály alól némelyek kivonják magukat. (33–36. sor.)

A 45–46. sor alapján valamiféle „névtelen feljelentések” körvonalazódnak, amelyeket feltehetően az iskola rektorának terjesztettek elő. A szöveg alapján Madert több hálátlan tanítványa (*ingrati discipuli*) is megvádolta valamivel, de – talán félelmükben? – ehhez nem adták nevüket e latrok. Mader felháborodva utasítja vissza az ellene felhozott hamis vádakát (*falso crimine*). Meg is nyugtatja magát és az olvasót: szívében jó lelkiismerettel viseltetik, így aztán ezek a gyalázkodások az ő hírnevén nem ejtethnek csorbát (47–49. sor).

Talán minden költői homály ellenére sem túlzás az a feltételezés, hogy a trencsényi iskolában valami komolyabb konfliktus robbanhatott ki annál, mint amennyit Mader a versében elárul. Mintha a diákoknak az érthető és szokásos tanintézményi szigoron túl valami sokkal nagyobb bajuk lett volna a segédtanítóval és nem csupán kocszmákba akartak kiszökdösni, hanem végleg el akarták miatta hagyni az iskolát. Mader túlléphetne hivatali jogkörét. Azonban nagyon öntudatosan a támadás eszközével védekezik és a törvényszéki beszéd (*genus iudiciale*) egyik retorikai eszközével, a vádolóssal (*accusatio*) él ő is. A vers szövegében újra és újra felhorgad benne az indulat és kíméletlenül lehord mindenkit, aki panaszkodni mert miatta.

7 A könyvében közöl egy 1581. április 5-ei keltezésű levelet a késmárki diakónus Martin Hrabowskitól, amelyben gratulál Mader újdonsült segédtanítói (*synergus*) állásához Trencsénben: „Intellexi ex vitrico meo, carissime Valeriane, te ad munus synergii in schola patriae nostrae, legitime accitum esse, quod cum auditu mihi fuerit iucundissimum, non potui intermittere, quin tibi congratularer.” MOLNÁR, *Valerian Mader igavonó...*, 13–14. A verset lásd: MADER, *Libellus...*, 2024, 394–395 (app. 32).

Pedagógiai elveit végül is a vers leghosszabb, 70 sornyi tematikus egységéből, a fentebb *Apológiának* nevezett, négyes pontból hámozhatjuk ki. A „legjobb védekezés a támadás” konfliktuskezelési módszere alapján különféle vádakkal védekezik a hitvány tanulószereg ellen. Egyáltalán nem titkolja el, hogy mit gondol a „lator”, „meddő” és „here” diákokról: ki nem állhatja őket. Ezek a jellemtelen, makacs és kőszívű latrok nemcsak, hogy „mocskos kocsmákat látogatnak az éj sötétjében”, de ráadásul még a fegyveres rendbontástól sem riadnak vissza az iskolában⁸ (55–58. sor). Jobb is, ha elmennek, ahova akarnak és nem is térnek vissza (60. sor). Ugyanakkor azt is leszögezi, hogy viszont mindazoknak, akik jóra való és a szent tanulmányokra adják magukat, úgy viseli gondját, mintha saját testvérei lennének, sőt akár még a szeretetére is méltóvá válnak (*dignus amore meo*) (51–54. sor).⁹

Aki eljutott az önismeret azon fokáig, hogy felismeri lelkében a fékezhetetlenséget (*indomitum*), legalább az menjen el és ne is térjen vissza. Hiszen az iskola a jóra való ifjúság kertecskéje, ahol a gaznak semmi helye nincs (61–62. sor). A kertecskét művelő tanárnak a gazokat ki kell tépkedni. Így aztán Madernek az iskolai szegregációról sincs túl jó véleménye. Így folytatja: „egyetlen [diák] istentelensége és romlott erkölcsi vége ez a jóra való ifjút képesek bemocskolni” (*queunt commaculare*) és rosszra hajlítani (*mala facta feruntur*) (63–66. sor).¹⁰ Ezeket az „istenteleneket” Mader inkább korbáccsal verné ki az iskolából, hadd meneküljenek csak el minél messzebbre (67–68. sor). Úgy gondolja, hogy helyettük majd úgyis jönnek rendesebbek. Terméketlen fákhoz hasonlítja őket, amelyek nem képesek a gazdájuk számára gyümölcsöt teremni.¹¹ Ezeket ki kell vágni, hogy helyükre rendes, bő terméshű gyümölcsfákat lehessen ültetni (69–72. sor). De az ilyenek nemcsak terméketlen fák, hanem dologtalan herék is, amelyek nemhogy gyümölcsöt nem teremnek, de még azt a gyümölcsöt is mind felprédálják, ami találnak (73. sor). Tűnjenek csak lakhelyüinktől minél messzebb ezek a dologtalan herék! (*Hinc procul a nostris sedibus esse velim!*) Akinek a múzsai tudományok helyett csak a zabáláson jár az esze, és aki elé ha nem hoznak teli fazekakat (*si non plenis aliquando fertur in ollis*) és fehér kenyértől dagadó kosarakat (*albo si non capsula pane tumet*), mindjárt világgá akar menni. Na, az ilyen aztán rögtön elkezd reklamálni a stúdiumok minőségét is. Az a jó iskola, ahol beleit (*viscera*)

8 A debreceni és sárospataki kollégium történetéből is jól ismerünk diáklázadásokat, amikor is a tanulók erőszakos eszközökkel fejezték ki nemtetszésüket a vezetőségnek. Ezek a legtöbbször a borkimérés körüli vitákból lobbantak lánggra. SZOMBATHI János, „A sárospataki főiskola tanárainak életrajza”, szerk., ford. SOLTÉSZ János (többekkel), *Sárospataki Füzetek* 8 (1864): 875–877, 885; HORVÁTH Mónika, „Adalék egy diáklázadás történetéhez: Kazinczy Péter ismeretlen levele Fáy Lászlóhoz 1667-ből”, *Theologiai Szemle*, új folyam 65 (2022): 21–24.

9 Lásd az igazi szőlőtöről: Jn 15,2–16.

10 Fontos pedagógiai kihívást jelentett az, hogy az ember Ádám bűne miatt eredendően hajlamos a rosszra. Az oktatással kell elpusztítani az emberben a „rég Ádámot” és felemelni „az új embert”. Az ágostoni gondolatot lásd: Gerald STRAUSS, „The State of Pedagogical Theory c. 1530: What Protestant Reformers Knew About Education”, in *Enacting the Reformation in Germany: Essays on Institution and Reception*, szerk. Gerald STRAUSS, 69–94 (London: Routledge, 1993), 85–86, doi: [10.4324/9781003556091-10](https://doi.org/10.4324/9781003556091-10).

11 A Mader parancsairól és a gyümölcsökről szóló részek valószínűleg az újszövetségi részre utalnak (Jn 15).

jó zsiros falatokkal megtömheti. Menjenek az ilyenek inkább béltanulmányokra (*ventris studiosi*)! Sőt ha lehet, ne is késlekedjenek, hanem távozzanak minél előbb (75–84. sor). A herék helyett majd úgyis jönnek olyanok, akik elkötelezettebbek a tanulás iránt.

Fennmaradt a Trencséntől 30 kilométerre lévő Bán (Bánovce nad Bebravou, Szlovákia) iskolájának¹² a kurátorai számára írt utasítás 1609-ből, amely külön rendelkezik az ügynevezett „bujdosókról”, akiket a fentiek alapján nyugodtan nevezhetünk „herékek” is. Talán ezekre utal Mader. A 4. számú határozat szerint: ha „az deákoknak posztót, cipellőt, vagy egyéb valamit” kellene venni, azt a báni prédikátor és iskolamesternek kell jóváhagynia. De nem ám „valami bujdosóknak, has hizlalóknak, az kik nem tanulnak, hanem jó erkölcsű és jól tanuló ifjaknak, főképpen magyaroknak vegyenek, az mit vesznek.” A 6. rendelkezésben tovább pirongatják a „bujdosókat”: „efféle bujdosó ifjaknak, az kik esztendő tölteni nem akarnak, semmi beneficiummal ne legyenek, hanem az kik az tanulásnak folyásában megmaradnak. Mert afféle bujdosókat megruházván, helyeket megváltoztatni igyekeznek és elmennek.”¹³ Tehát voltak diákok, akik a „dologi juttatások” reményében iratkoztak be, és aztán otthagyták az iskolát, ezeket is magukkal vitték. A fenti szövegrészt akár Mader versének a margóján is idézhetnénk.

Különben is – írja –, ha valaki el akarja hagyni az iskolát, akkor ő aztán nem kívánja ezen tanulókat akarata ellenére az iskolában tartani. Hát mi haszna lenne olyan kutyával vadászni indulni, amelyik nem is akar vadászni!¹⁴ Úgysem fognak vele semmit (39–40. sor). Aztán azt is hozzáteszi, hogy amúgy az iskolát nem börtönnek, hanem játéknak¹⁵ szokás ám nevezni: *non carcer, ludus, sed enim schola dicitur esse* (41. sor).¹⁶ Aki pedig a trencsényi iskolában akkor sem tanul, ha megtehetné, az hiába megy el bárhova – lehet az akár Prága is! – ott sem fog aztán tanulni (43–44. sor).

12 Mader jó barátságban volt az 1570–1580-as években az ottani lelkészekkel és iskolamesterekkel (Georg Bulgar, Albert Husselius, Stephanus Racicenus/Osvaldi), akikkel verses levelezést folytatott. Lásd: MADER, *Libellus...*, 2024, 50–54, 334–338, 422; 41–42, 397, 423–424; 29, 352–353, 426.

13 Az idézett szöveget modern helyesírás szerint írtam át. MÉSZÁROS István, XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis” (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981), 225.

14 Hasonló gondolat található Erasmus gyereknevelési traktátusában is: „Ergo si foetus aut nullus aut insipidos gignit arbor citra curam insitionis, si canis nascitur inutilis ad venatum, si equus ineptus ad usum equestrem, si bos ineptus ad arandum, nisi nostra accesserit industria, quam efferum, quam inutile animal evadet homo, nisi studiose simul ac mature fingatur institutione?” ERASMUS, „De pueris statim ac liberaliter instituendis”, in *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami, I.2. (Ordinis primi tomus secundus)*, szerk. Jean-Claude MARGOLIN és Pierre MESNARD (Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1971), 39. Lásd még: HOR. ars. 467: „invitum qui servat, idem facit occidenti.” És az ugyanilyen című emblémát: Jean Jacques BOISSARD, *Emblematum liber* (Frankfurt am Main: s. t., 1593), 55 (embl. 27) – lásd 2. ábra.

15 Szenci Molnár Albert így fordítja a *ludus* szót: „Játék. Item Tanéto hely.” Albertus MOLNAR Szenciensis, *Lexicon Latino-Graeco Ungaricum* [...] (Heidelberg: Typis viduae Joh. Georgii Geyderi, impensis heredum Wecheliorum, Danielis et Davidis Aubriorum, et Clementis Schleichii, 1621), 565.

16 Uo., 24, 53; ERASMUS, „De conscribendis epistolis”, in ERASMUS, *Opera omnia...*, 259. Itt a latin *ludus* szó közismert ’iskola’ jelentésére utal: *ludus litterarum*, *ludus litterarius* (lásd: HOR. sat. 1.6.71–72; LIV. 3.44.6.1–2, 6.25.9.1–3; PLIN. nat. 9.25.1–4; SEN. epist. 71.6.5–7.), vagy *ludi magister* (lásd például: MART. 7.64.7.). Vagyis az iskola nem *carcer litterarum*, hanem tulajdonképpen játszótér. Nem megszökni kell onnan, mint valami a börtönből, hanem szabadon el lehet hagyni, csak aztán ne is menjenek vissza erre a „játszótérre”. A tanulás játék, az iskolában pedig játszani, vagyis tanulni kell.

INVITVM QVI SERVAT IDEM FACIT OCCIDENTI

2. ábra: 27. embléma (Boissard, 1593)

Felmondólevél?

Ugyanúgy a fent *Apológiának* nevezett részben Mader már nemcsak a diákokat, hanem óvatosan az intézményt is felemlegeti. A 87. sortól mintha azt próbálná diplomatikusan megfogalmazni, hogy ő különösebben nem is ragaszkodik a trencsényi iskolához. Tehát Mader akár máshol is taníthatna, hiszen vannak még iskolák Trencsénen kívül is! (Persze azt még nem tudhatta, hogy sehol máshol nem fog ezután tanítani. 1582-től csak lelkészi munkájáról van tudomásunk.) Szerényen hozzáteszi, hogy ezt már csak azért is megtehetné, mert – Istennek hála – tehetségben éppenséggel nem szenved hiányt (99–100. sor): „Et mihi concessi non desunt dona talenti, pro quibus est summo gratia habenda Deo.”

Azt is írja, hogy a trencsényi skólát egyáltalán nem helyezi (*praefert*) más tudós iskolák elé, hiszen vannak, amelyek még szülővárosának iskolájához képest is nemesebb dolgokat oktatnak. Dehát mindenkinek más és más ajándékát adja Isten: *diversis diversa Deus nam munera donat*.¹⁷ Az egyiknek ékesszólást, a másiknak írástehetséget, a harmadiknak bölcs előrelátást, megint egy másiknak szilárd lelket. Aztán van olyan is, aki szép testet kapott, meg olyan is, akinek csúf testéből árad a szellem fénye (87–96. sor).

¹⁷ Lásd még ugyanezt Mader egy másik versében, amely Marsilio Ficino egy könyvét ajánlja: „Omnia non uni dat sua dona Deus.” MOLNÁR Dávid, „Eius est paucis cognita fama viris: Janus Pannonius és Valerian Mader verse Marsilio Ficinóról”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 125 (2021): 26–36.

Mader itt a jól ismert közmondást parafrázeálja, csak emberek helyett tanintézményekre érti. Ennek pedagógiai vonatkozásai számos kora újkori szerzőnél előkerülnek: a gyerekek közti intellektuális különbségeket fel kell ismerni, és az iskolákban kit-kit tehetségéhez mérten kell kezelni és fejleszteni, hiszen a tanulók sem bírhatnak Isten minden ajándékával.¹⁸ A közhelyszerűen ismételtetett gondolat a *Szentírásban* éppúgy megtalálható, mint a klasszikus szerzőknél. Pálnak a korinthusbeliekhez írt levelében olvasható, hogy Isten más és más ajándékot ad a lelkeknek. Vagyis nem bírhatunk az összes tehetséggel egyszerre: valaki gyógyítani tud, valaki ékesen beszélni, valaki próféta stb. (1Kor 12.4–11). Ugyanennek az antik verziója: *non uni dat cuncta Deus* (Isten nem egynek ad mindent). Vergilius (*Ecl.* 8.63) hasonlóképp fogalmaz: *non omnia possumus omnes* (nem tehet meg mindenki mindent).¹⁹

Azonban Mader, minden tehetsége ellenére is, tartozik egy valloomással! A fenti törvényszerűség alól ő sem vonhatja ki magát. Mivel nincs olyan ember, aki minden tekintetben szerencsés lenne és minden ember kénytelen saját természetének makuláit, hibáit elszenvadni, hát bevallja, bizony neki is van némi lelki fogyatkozása: hirtelen képes haragra lobbanni, amely feltámasztja benne a vadállatot (*hunc ego confiteor naturae, agnoscoque naevum, me turpis quoties efficit ira ferum*) (113–114. sor). Igaz, ezt aztán szomorú szívvel mindig meg is bánja (115. sor).²⁰

Epilógus (121–154. sor)

Versét egy ígérettel zárja. Itt már a „rendes” trencsényi diákokat szólítja meg. Azokat, akiket a honi mûzsák tápláltak, akiknek hónál is tisztább a lelkük, akik teljesen mentek a ravaszkodástól (*astutus*), a csalástól (*fraus*) és az álnokságtól (*dolus*), és akik Mader szavait szelíd elmével (*placida mente*) képesek befogadni. Mader a tanári munka perspektíváiról is üzen a kedves tanítványoknak: „Nem ígérhetek nektek se sok pénzt, se bőséges lakomákat, se a mulékony szerencse vagyonát, de még tisztas javadalmakat se, mert hiszen ezektől én magam is mind meg vagyok fosztva. A szegények szűkölködő élete az enyém!”²¹ Ahogy titeket, úgy sújt engem is ez a roppant szegénység! Azt az ételt eszem én is, amit elétek tesznek.²² De – méltó jutalmat a legfőbb Istentől várva – sze-

18 Lásd: STRAUSS, *The State of Pedagogical Theory...*, 79.

19 Lásd még: LUCAN. 2, 146; LIV. 22, 51, 4; Karl Friedrich Wilhelm WANDER, *Deutsches Sprichwörter-Lexikon. Ein Hausschatz für das deutsche Volk*, 4 köt. (Leipzig: Brockhaus, 1867–1880), 5:296.

20 Ha esetleg valami tettelességre került volna sor, és emiatt kényszerült Mader elhagyni az iskolát, akkor a kor testi fenytést is szeretettel alkalmazó pedagógiai gyakorlatát figyelembe véve, az eset valami súlyosabb testi sértés lehetett. Olyasmi, ami meghaladta a testi fenytés bevett és szokványos gyakorlatát. STRAUSS, *The State of Pedagogical Theory...*, 79–80.

21 Érdekességként idézek egy részletet Doboly István 1649. június 13-ai leveléből, amelyben szegénységét panaszolja: „miuel hogy az Scholaban valo allapat csak nyomora it mi nekünk mivel hogy az egész Coetusnak is csak aligh találkozik egy Szolgaia oly Ehseben vagyok immár mostan néha hogy harmad napigh is nem eszünk eleget, s. 1 Causa. 2 Causa ez hogy Ruhatalan vagyok hogy szinten csak rossz mind Mentem s mint Dolmányom...” DÉRSHY Mihály, „Adalékok a sárospataki református kollégium történetéhez”, *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 12 (1973): 41–63, 56.

22 Szintén érdemes idézni a korabeli sárospataki kollégium étkezésrendjét 1638-ból (az ételért fizetniük kellett a diákoknak): „Ha a húst ázalékkal, káposztával, borsóval, kásával, darával vagy lencsével főzik,

retetetekben mindezt türelemmel viselem, ahogy bármit, amit a bőkezű és jóságos Úr összegyűjtött, és jóságában bőséggel adott nékem.” Azt is megígéri, hogy bármit, amit a tudós iskolákba járva megtanult, e hön szeretett társaságnak át fogja adni. De mindeképp olvassák Melanchthon *Examenjét*,²³ akár ékesszólást, akár a *Szentírás* nevezete helyeit, akár kompéndiumokat akarnak szerkeszteni, vagy ha kiváló költeményekben akarnak gyönyörködni, akkor Palingenius *Stellatust*.²⁴ Végül azt is megígéri, hogy jóllehet idáig nem volt követelmény, de a trencsényi iskolában majd görög grammatikát²⁵ is fognak tanítani. Ígéreteit pedig mindenki biztosra veheti!

Ám az utolsó mondat ennek a nagy buzgalomnak az őszinteségét talán kétségbe is vonja. Mézesmadzagnak tűnik a fenti ígélet, és esetleg Mader csak azt akarja megtudni, hogy végül is kinek milyen szándékai vannak (vele is?), és – miként a vers elején – ismét sürgeti a diákokat, hogy járuljanak elé: „Ergo quod admonui subito ad me quisque venite, consiliumque mihi voce referte suum.”

Összegzés

Mader verse egy hétköznapi tanár-diák konfliktusba enged bepillantást. Nem ismerjük a részleteket, és nem tudjuk pontosan, mi volt az oka, az viszont biztos, hogy volt annyira súlyos, hogy elhagyja a trencsényi iskolát. A költemény egyszerre vádbeszéd és apológia: védekezve vádol, és vádolva védekezik. Olyan, mint egy disztichonokban megírt nyílt levél, amelyet kiszögeztek az iskolai hirdetőtáblára. Mader egyéb verseihez hasonlóan ismereteinket ez is több személyes részlettel gazdagítja tovább ennek a nagyon is hétköznapi, 16. század végi figurának az életéről. A vers szerint hirtelen haragú, de azért lelkiismeretes ember volt. Ugyanakkor egy rigorózus, szabálykövető és mindenki által utált osztályfőnök rémképe is felsejlik a szöveg mögött. Nagyon élet-szerű az a jól kitapintható indulat, amellyel a vádolt és vádoló diákokat latornak, herének, terméketlen fának, kenyérpusztítónak, telhetetlennek, számítnak, ravaszkodónak, csalónak és álnoknak nevezi, miközben reményt keltő, kedves szavaival – mint

ne vegyen a praebitor több húst 25 dénárnál, ha pedig semmi ázalék mellette nem leend, 50 dénárért vegyen húst. Ami a bor-osztást illeti, abban a senior és a praebitor ne a deákok akarátján járjon, hanem a mesterén, amint a lexben is fel vagyon írva; minden tizedik hordónak egyikét elossa, úgy hogy negyven hordóból, ha négyet kioszt, többet ne merészellen kiosztani.” Idézi: DIENES Dénes és UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története* (Sárospatak: Hernád Kiadó, 2013), 31.

23 Jellemzően a lelkészek beiktatását előkészítő, ordinációjuk előtti vizsgálatukról szóló Melanchthon-munka. Vagyis itt Mader már a lelkési hivatásra készülöket szólítja meg. Ehhez lásd: MONOK István, „Luther és Melanchthon műveinek előfordulási gyakorisága a kora újkori könyvjegyzékeken”, in *Művészet és mesterség I.* (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2016), 115–132. A selmecbányai iskola tanrendje szerint a rektor olvasott fel ebből a legfelsőbb osztályba (*prima classis*) járó tanulóknak: „Die Solis mane Rector examen Philippi scholasticis praelegat.” MÉSZÁROS, XVI. századi városi..., 182.

24 KNAPP Éva, „Palingenius *Zodiacus vitae*-je a régi magyar irodalomban”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 122 (2018), 127–144.

25 A magyarországi protestáns városi iskolákban Lőcsén és Besztercebányán volt görögoktatás is, de ez nem volt mindenhol így, és az iskolai tanrendekben inkább háttérbe szorult. Uo., 84–86, 88, 110.

számár elé kötött répával – a diákok másik részét a jó útra akarja simogatni. De a személyes tartalmon kívül betekintést enged a korszak pedagógiai elvárásaiba és elveibe is. A diákok válaszáat sajnós nem ismerjük, de Mader verse alapján – hiába győzködte ennek igazságtalanságáról a diákokat – némelyek inkább érezték karcosnak (ki ne ismerné ezt az érzést!), mintsem vidámparknak a trencsényi iskolát.

A vers

Ad studiosos Trenczinienses, discipulos suos

- Ut bonus assiduo tractatu frangitur arcus,²⁶
Ipsius et nullus qui fuit, usus erit:
Ingenium sic saepe bonum vitiatur et artum
Fit, nullum in studiis quod scit habere modum.
5 Cantoris multo raucescunt guttura cantu,
Quaque prius potuit voce sonare nequit.
Quique laboriferis manibus vult parcere numquam,
Destruet infirmas ille labore manus.
Sic nos cantandi defessi vocibus arte,
10 Sive docendo rudes seu celebrando Deum,
Amplius a solito cessabimus usque labore,
Dum capiant vires organa nostra novas.
Intereaue graves animus fert linquere Musas,
Atque simul nostrae splendida tecta scholae.
15 Ibimus ad nostris vicinam moenibus urbem,
Quae stat post montem conspicienda rubrum,
Sobrinum studio visendi ardoreque fratrem,
Pieriam propria qui regit arte scholam.
Nec non divini qui spargit dogmata verbi
20 Quippe virum sancta religione gravem,
Sed velut oeconomi res non est ista fidelis
Neglectam prorsus deseruisse domum,
Sic prius haud dictos faciemus nos quoque gressus,
Quam capiat finem res peragenda domi.
25 Ergo per hos iuvenes numeros per et ista monemus
Carmina: stet faciem quilibet ante meam.
Praesenti praesens et quod cupit ore loquatur,
Propositum dicat quilibet atque suum.
Multos, nescio quo dicunt discedere velle,
30 Et patrium multos cernere velle solum,

26 1 Ut bonus assiduo ... arcus] ERASMUS, Adagium no. 3477: „Arcus tensus rumpitur.”

Sed quia nil istis certi de rebus habetur,
 Nec mihi quis minimo detulit ista sono.
 Quid statuit, pro se, debet mihi quisque referre,
 Officii quod ego nomine mando mei.²⁷
 35 Haec mihi concessa est a praeceptore facultas,
 Non propriis ausis haec ego facta sequor.
 Si quis habet iustas cur hinc discedere causas,
 Atque scholae nostrae linquere tecta velit,
 „Non hunc invitum volumus tenuisse scholarem,”
 40 Venatum invito nil iuvat ire cane.²⁸
 Non carcer, ludus, sed enim schola dicitur esse.
 Qualibet ingeniis est schola docta bonis,
 Sed qui Trenczinii cum posset discere non vult,
 Hunc puto nec Pragae discere posse magis.
 45 Crimine si quisquam me falso damnet iniquus,
 Ingrati faciunt quod modo discipuli.
 Detestor turpes quod poena vindice mores,
 Et quod latores²⁹ non ego ferre queam,
 Nil tamen ista meam laedent convicia famam,
 50 Quandoquidem recti conscia corda gero:
 „Qui bonus est, studiisque sacris incumbit, honore
 Hunc ego quam fratrem non levio collo.
 Et qui mandatis non contradicit honestis
 Est etiam iuvenis dignus amore meo.”
 55 Non possum durae cervicis³⁰ ferre latrones,
 Saxea qui infracto pectore corda gerunt,
 Qui turpes adeunt obscura nocte tabernas,
 Inque schola turbas armaque saeva movent.
 Tale quis indomitum novit se pectus habere,
 60 Discedat quo vult, nec rediturus eat.³¹
 Hortulus est iuvenum quidam schola culta bonorum,
 Pravus in hac nullum debet habere locum.
 „Unius impietas corrupti denique mores
 Mille queunt iuvenes commaculare bonos,

27 33–34 *Quid ... mando mei*] Vö. Vulgata, Jn 15.

28 39–40 *Non hunc invitum ... ire cane*] ERASMUS, *De pueris statim...*, 39. Lásd még: HOR. ars. 467; BOISSARD, *Emblematum*, 55 (embl. 27).

29 A nyomtatványban „lurcones” szerepel, de ez valószínűleg nyomdahiba, mert annak a szöveghelyen nincs sok értelme.

30 55 *durae cervicis*] Lásd: Vulgata, Ex 32.9, 33.3, 33.5, 34.9; Vulgata, Deut 9.6. Lásd még: Antonio BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades* 4.8.259.

31 60 *nec rediturus eat*] vö. Ov. epist. 17.158.

65 Ad mala praecipiti mortales facta feruntur,
 Quae bona sunt rarus facta probare solet.”
 Tales inde procul cedant fugiantque scelesti,
 Si caesi nolunt hinc abiisse flagris.
 Arbor ut utilibus quae non est fructibus aucta
 70 Scinditur et duro verbere tacta cadit,
 Intereaque locum melior plantatur in illum,
 Quae fructum domino fert onerosa suo,
 Non aliter fucos, fruges consumere natos,
 Hinc procul a nostris sedibus esse velim.
 75 Qui non discendi studio Musaeo sequuntur,
 Sed multum ut comedant absque labore cibum.
 Qui, si non plenis aliquando fertur in ollis,
 Aut albo si non capsula pane tumet,
 Mox alias dicunt: 'Fratres, abeamus in oras,
 80 Crescit ubi in studiis docta iuventa magis.'
 Scilicet hic studium florens his dicitur esse,
 Sunt ubi praepingui viscera plena cibo.
 Tales si cupiunt, abeant ventris studiosi,
 Exigua non sint hic maneantque mora.
 85 Fors aderunt fucis hinc discedentibus istis,
 Doctrinae et tanget quos pietatis amor.
 Non aliis istud musaeis praefero doctis,
 Sunt mage qui nobis nobiliora docent:
 Diversis diversa Deus nam munera donat.
 90 Huic Deus eloqui flumina larga dedit,
 Ut quodcumque velit facili depromere lingua,
 Seu cupiat calamo verba notare, queat.
 Illi consilium prudens est pectore robur,
 Ast aliis maius corporis esse solet.
 95 Corporis alter habet speciosam (res bona) formam,
 At lucem mentis corpore turpis habet.
 „Vivit at ex omni nullus vir parte beatus,”³²
 Naturae naevos³³ fert homo quisque suae.
 Et mihi concessi non desunt dona talenti,
 100 Pro quibus est summo gratia habenda Deo.
 Et me culpa patris primi circumstat Adami,
 Et me prima statim fecit origo malum:

32 89–97 *Diversis ... parte beatus*] vö. VERG. ecl. 8.63; LUCAN. 2.146; LIV. 22.51.4. De lásd még poétikai érte-
 lemben is: PROP. 3.9.7–8.

33 98 *Naturae naevos*] CIC. nat. deor. 1.79.8; HOR. sat. 1.6.67.

- „Scilicet, ante Deum non est homo crimine purus,
 Nullus³⁴ in hoc insons criminis³⁵ orbe fuit.”
- 105 Hoc pietatis at est verorum discipulorum,
 Qui optant discipulos post habuisse pares,
 Ut praeceptorum tolerent errata suorum,
 Ceu tolerat patris filius ipse sui.
- 110 Quidam praecipitem mox excandescit in iram,³⁶
 Quam tamen haud longo tempore corde tenet.
 Tales discipuli debent avertere flammam,
 Non irae causam sponte suapte dare.
 Hunc ego confiteor naturae, agnoscoque naevum,
 Me turpis quoties efficit ira ferum.
- 115 Contritoque meum detestor pectore lapsum,
 Et vehemens quod sim quandoque corde gemo,
 Christus ab iratis velut est mala passus Hebraeis,
 Sic culpa poenas pertulit ipse meae.
- 120 Haec ego dum pecco semper solatia quaero,
 Et credo clemens quod mihi Christus erit.
 Propositum redeo, sed iam pertexere finem,
 Sermo sequens ad vos dicitur iste meus,
 Ad vos ingenuae quos enutriere Camenae,
 Pectora qui fertis candidiora nive,³⁷
- 125 Astuta prorsus qui fraude doloque caretis,
 Vos istos placida sumite mente sonos:³⁸
 ‘Non possum vobis multos promittere nummos,
 Fercula, nec fluxae prosperitatis opes,
 Non lautas etiam praebendas, his ego namque
- 130 Destituor, vita est pauper inopsque mea.
 Quae vos, haec quoque me paupertas opprimit ingens,
 Qui fertur vobis hunc ego sumo cibum.
 Omnia sed vestri haec tolero patienter amore
 A summo expectans praemia digna Deo,
- 135 At quaecumque in me Dominus largusque bonusque
 Contulit et larga pro bonitate dedit.

34 104 *Nullus*] Az eredeti *Nullas* alak a nyomtatványban kézzel javítva.

35 103–104 *ante Deum ... criminis*] Zsolt 143,2; Róm 3,23.

36 109 *excandescit in iram*] A szóösszetétel többször is felbukkan 16–17. századi nyomtatványokban. Forrásuk valószínűleg az elemi iskolai oktatásban is használt Guido delle Colonne trójai históriája volt. Lásd: Guido de COLUMNIS, *Historia destructionis Troiae*, ed. Nathaniel Edward GRIFFIN (Cambridge MA: Mediaeval Academy of America, 1936), 136, 202.

37 124 *candidiora nive*] Ov. am. 3, 7, 8; CATULL. 80, 2.

38 126 *sumite mente sonos*] Georgius PURKIRCHER, „Liber sapientiae Salomonis”, in *Opera quae supersunt omnia*, szerk. Miloslaus OKÁL (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 57 (6.44).

Inque scholis doctis didici quaecumque moratus,
 Seu Colacine tua, seu Severine tua,
 Illa tibi – multum carissima turba – fideli
 140 Ceu par est cura, dogmata sancta dabo.
 Sive cupis artes dicendi discere, sive
 Scripturae sanctos praecipuosque locos,
 Seu cupis amplexu compendia digna, Philippi
 Examen iusto nomine dicta, legi,
 145 Stellati, seu te delectant carmina vatis,
 Quo non est toto doctior orbe liber.
 Crede, mihi pariet tantum res nulla laborem,
 Quem non te propter sustinuisse velim.
 Insuper et Graecae tradentur grammata linguae
 150 Hactenus in nostra non repetita schola,
 Sed praestare iuvat plus quam promittere multa.
 Promissis certus quilibet esto meis!
 Ergo quod admonui subito ad me quisque venite,
 Consiliumque mihi voce referte suum.'

Ahogy a jó íj is megtörik a folytonos felhúzástól, és semmit sem lehet majd akképp használni, amilyen volt, úgy a jó tehetség is elromlik és beszűkül, ha azt hiszi, a tanulásban semmilyen mértéket nem kell tartani. Az énekesnek is bereked a torka a sok énekléstől, és nem tud olyan hangon zengeni, ahogy korábban. És aki sosem akarja kímélni dolgos kezeit, az a munkával tönkre is teszi gyenge kezeit. Így az éneklés művészetétől elfáradva, a szokásos munkától – [10] szavainkkal tanítsuk akár a tudatlanokat, di-csőítsük akár Istent – mi is inkább teljesen vissza fogunk vonulni, míg hangszereink újult erőre nem kapnak. Ezalatt a komoly műzsákat és iskolánk ragyogó hajlékait is hátra kívánom hagyni. El fogunk menni a szomszéd városba, amely a vörös hegy [Vörös-hegy?] mögött helyezkedik el, meglátogatandó testvéreket a tanulásban és lelkesedésben, aki saját erejéből vezeti ott a műzsai iskolát. [19] És valóban miként az a szent vallásosságában oly tisztelt férfiú, aki az isteni ige tanításait terjeszti, de hűségese házvezetőként sem teszi meg azt, hogy teljesen magára hagyja a rábízott házat, ugyanúgy mi sem lépünk meg a fent mondottakat, míg a ház körül elvégzendő teendőknek a végére nem érünk. Így aztán ezeken a verssorokon és dalokon keresztül emlékeztetjük az ifjakat, hogy bármelyikük álljon csak elém szemtől szembe. És mondja, mint jelenlévő a jelenlévőnek, amit el akar mondani; mondja el a szándékát! Sokakról mondják, hogy el akarnak innen menni valahova, [30] míg sok másról, hogy szülőföldjüket akarják látni, de mivel ezekről semmi bizonyos nem tudható, nekem egy szót sem szólt erről senki. Mindenkire vonatkozik, hogy amit magára nézve elhatározott, azt kötelessége nekem jelenteni, mert erre hivatalom nevében utasítom őket. Ez a hatalmam pedig tanári jóváhagyással adatik meg, nem pedig saját merészségem visz rá. Ha valakinek alapos okai vannak, hogy eltávozzon innen, és iskolánk termeit el akarná hagyni, „mi nem szeretnénk akaratauk ellenére itt tartani ezeket a tanulókat,” [40] hiszen semmi

haszna [és/vagy öröm] kényszerített kutyával vadászni menni. Ugyanis az iskolát nem börtönnek, hanem játéknak nevezik. A jó képességűek számára bármilyen tudós iskola tanulásra való, azonban aki Trencsénben, is habár tudna, mégsem akar tanulni, az szerintem innen Prágába költözve sem fog jobban tanulni. Ha engem hamis váddal bármelyik igazságtalan bűnösnek mond, az olyan, mint amit épp most csinálnak velem a hálátlan tanítványok. Büntetéssel és kezezzel utasítom vissza a gyalázatos erkölcsöket! Én ki nem állhatom az ilyen gazembereket! [49] Mivel lelkiismeretem tiszta, ezek a gyalázkodások hírnevemen csorbát nem fognak ejteni: „Az iránt, aki jó és a szent tanulmányokra adja magát, én nem kevesebb tisztelettel viseltetem, mintha testvérem volna. És az, aki a tiszteletre méltó parancsoknak sem mond ellent, az még a szeretetemre is méltó ifjú.” Nem tudom elviselni azokat a nyakas gazembereket, akik gyenge jellemként köszívet hordanak, akik sötét éjszakákon mocskos kocsmákba járkálnak, és az iskolában vad fegyvert ragadva zavargásokat keltenek. Az ilyen – felismerve lelkében a kicsapongást – [60] menjen ahova akar, és ne is térjen vissza. A nemes iskola a jóra való ifúságnak valamiféle kertescskéje; gaznak itt helye nincs! „Egyetlen istentelensége és romlott erkölcei végül ezer jóra való ifjút képesek bemocskolni. A halandók hajlamosak a rossz tettek felé húzni, és ritkán tetszenek nekik a jó cselekedetek.” Az ilyen istentelenek távozzanak csak el és meneküljenek jó messzire innen, hacsak nem akarnak ostorcsapásoktól elűztetni. Miként azon fát is, mely hasznos gyümölcsöket nem teremve csak terpeszkedik, [70] széthasítják és kemény csapásoktól üttetve kidöntik, hogy aztán helyére jobbat ültessenek, amely roskadozik az urának hozott gyümölcstől, ugyanúgy szeretném innen, lakhelyüinktől ezeket a heréket és gyümölcszabálókat is minél messzebbre tudni. Azokat, akiket nem a múzsák iránti szeretet hajt a tanulásra, hanem hogy munka nélkül minél több ételt felemészthessenek. Azokat, akiknek ha egyszer nem hoznak teli fazekat, vagy ha ládikójuk nem dagad fehér kenyérről, mindjárt másként beszélnek: „Testvéreim, menjünk világgá, [80] oda, ahol tanulmányaiban jobban gyarapszik a tudós ifúság.” Hiszen úgy hírlík, ott virágzik a tanulás, ahol a belek zsíros falatokkal vannak megtömve. Az ilyenek, ha akarnak, menjenek béltanulmányokra! Kicsit se késlekedjenek, ne várjanak, és ne is legyenek itt! Talán azokat, akik majd a távozó herék után itt maradnak, megindítja a tanításnak és kegyességnek a szeretete. A mienket nem helyezem a többi tudós iskola elé, hiszen vannak, amelyek még nemesebb dolgokat tanítanak nekünk: Isten különböző ajándékokat ad különböző embereknek. [90] Isten ennek az ékezzólás gazdag folyamatát adta, hogy bármit, amit csak akar, könnyedén kifejezhessen szavakkal, vagy ha íróvesszővel kívánja azokat lejegyezni, azt is megtehesse. Annak bölcs előrelátása és szilárd lelke, míg a másinak gyakran erősebb teste van. Megint másnak szép formájú teste van (ami jó dolog), viszont egy másik csúf testben a szellem fényével bír. De nincs olyan férfi, aki minden tekintetben szerencsés. Minden ember viseli saját természetének szeplőit. Nekem nem hiányoznak a megadatott tehetség ajándékai, [100] amelyekért a legfőbb Istennek tartozom hálával. Mégis első atyáknak, Ádámnak a vétke vesz körül engem, és az eredendő bűn rögvest munkálkodott bennem: „Tudniillik, Isten előtt nincs bűn nélkül való ember, e földön senki sem volt büntelen.” De az igazi tanítványoknak az is kötelessége, már ha magához hasonló tanítványokat akarnak maguk után hagyni,

hogy a tanáraik tévedéseit nézzék el úgy, ahogyan a fiú is elnéző az apjával.³⁹ Egyek hirtelen lobbannak haragra, [110] amit aztán nem tartanak meg szívükben sokáig. Az ilyen tanítványoknak el kell fojtaniuk magukban a harag lángjait, hogy saját akaratukból okot ne adjanak arra. Bevallom és elismerem természetem hibáját (*naevum*), ahányszor csak a csúf harag vadállattá tesz. Vétkemet meggyötört lelkemből kiutasítom és bánkódom, hogy olykor indulatos leszek, mert miként Krisztus a zsidók haragjától szenvedett, ugyanúgy viselte az én vétkem kínjait is. Miközben vétkezem, mindig ebben keresek vigaszt, [120] és hiszem, hogy Krisztus irgalmas lesz hozzám. Tárgyamhoz visszatérve, de már a végét szövögetve, a következő szavakat mondom néktek, néktek, akiket honi mûzsák tápláltak, akik hónál is tisztább szívet hordoztok, és akik teljességgel mentek vagytok minden furfangos csalárdságtól és álnokságtól; ti fogadjátok szelíd elmével e szavakat: „Nem ígérhetek nektek se sok pénzt, se bőséges lakomákat, se a mulékony szerencse vagyonát, de még tisztos javadalmakat se, mert hiszen ezektől én magam is mind [130] meg vagyok fosztva. A szegények szűkölködő élete az enyém! Ahogy titeket, úgy sújt engem is ez a roppant szegénység! Azt az ételt eszem én is, amit elétek tesznek. De – méltó jutalmat a legfőbb Istentől várva – szeretetetekben mindezt türelemmel viselem, ahogy bármit, amit a bőkezű és jóságos Úr összegyűjtött, és jóságában bőséggel adott nékem. És bármi, amit a tudós iskolákba járva tanultam – vagy a tiedben, Colacinus, vagy a tiedben, Severinus! – az a hit ápolása, [140] ahogy illik is, és a szent tanok, amelyeket tovább is fogok adni e hõn szeretett társaságnak. Akár az ékesszólást akarod tanulni, akár a *Szentírás* fõbb helyeit, vagy érthetõ áttekintésre vágyasz, Melanchthon mondásait olvasd, amit helyesen neveznek *Examen*nek, vagy ha a költészetben leled öröme, [Palingenius] Stellatusét, aminél nincs tanultabb könyv a föld kerekén.⁴⁰ Hidd el, semmi sem okozhat akkora fáradságot, amit ne akarnék érted elviselni. Ezenfelül a görög nyelv grammatikáját is tanítani fogjuk majd, [150] ami idáig nem volt követelmény az iskolánkban. Azonban hasznosabb több dolgot teljesíteni, mint sokat ígérni. Bárki biztosra veheti az ígéreteimet! Tehát, ahogy már sürgettelek is titeket, jöjjetek hozzám gyorsan, és mondja el nekem mindenki a tervét.”

39 A mondat fordításáért Petneházi Gábornak tartozom köszönettel.

40 Szintén Petneházi Gábornak kell megköszönnöm a mondat fordítását.